

Sectorale tewerkstelling: relance van de diensteneconomie

In dit artikel gaan we na hoe de verschillende sectoren de laatste drie jaar zijn doorgekomen. De crisis en de daaropvolgende herleving werden immers niet overal op dezelfde manier gevoeld. In verschillende – vooral industriële – sectoren ging de tewerkstelling reeds vóór de crisis achteruit. In een aantal van deze krimpssectoren zorgde de recessie nog voor een extra klap. Ook kenden heel wat groeisectoren door de crisis een aanzienlijke, maar vaak tijdelijke terugval in hun tewerkstellingsgroei. Nog andere groeisectoren – vooral in de publieke diensten – voelden tot dusver geen tewerkstellingseffect. Deze verschillende trajecten bleken ook tot andere herstpaden te leiden.

De tewerkstelling in de hoofdsectoren

De uiteenlopende evoluties komen al sterk tot uiting wanneer we de totale arbeidsmarkt opdelen in de hoofdsectoren.¹ Figuur 1 toont een trendreeks van de tewerkstelling in de Vlaamse hoofdsectoren, met het eerste kwartaal van 2008 als referentie (index = 100).² In de figuur is goed te zien hoe de tewerkstelling in de secundaire sector (industrie en bouw nijverheid) een behoorlijk steile duik maakte sinds het vierde kwartaal van 2008. Vanaf 2010 begon het verval af te botten en in de eerste helft van 2011 leek de sector te stabiliseren. De tertiaire sector (private diensten) kende na een dalende trend in 2009 een relance in 2010. Begin 2011 leek deze sector weer aan te pikken met het groeiritme van voor de crisis. In de quataire sector (publieke diensten) zette de tewerkstellingsgroei zich ongestoord verder en zien we vooralsnog weinig effect van de crisis.

Door de toenemende tewerkstelling in de publieke sector en het beperkte verval in de tertiaire sector,

bleef de totale tewerkstelling in Vlaanderen redelijk goed op peil tijdens de crisis. Het dieptepunt werd bereikt in het vierde kwartaal van 2009 toen er zo'n 2,06 miljoen werknemers waren in Vlaanderen (tabel 1). Vanaf het eerste kwartaal van 2010 boog de dalende tendens opnieuw om naar een licht positieve groei. Deze groei werd sindsdien bestendigd waardoor we in het eerste kwartaal van 2011 op bijna 2,11 miljoen loontrekkenden uitkwamen, wat al iets meer was dan het aantal van vóór de crisis

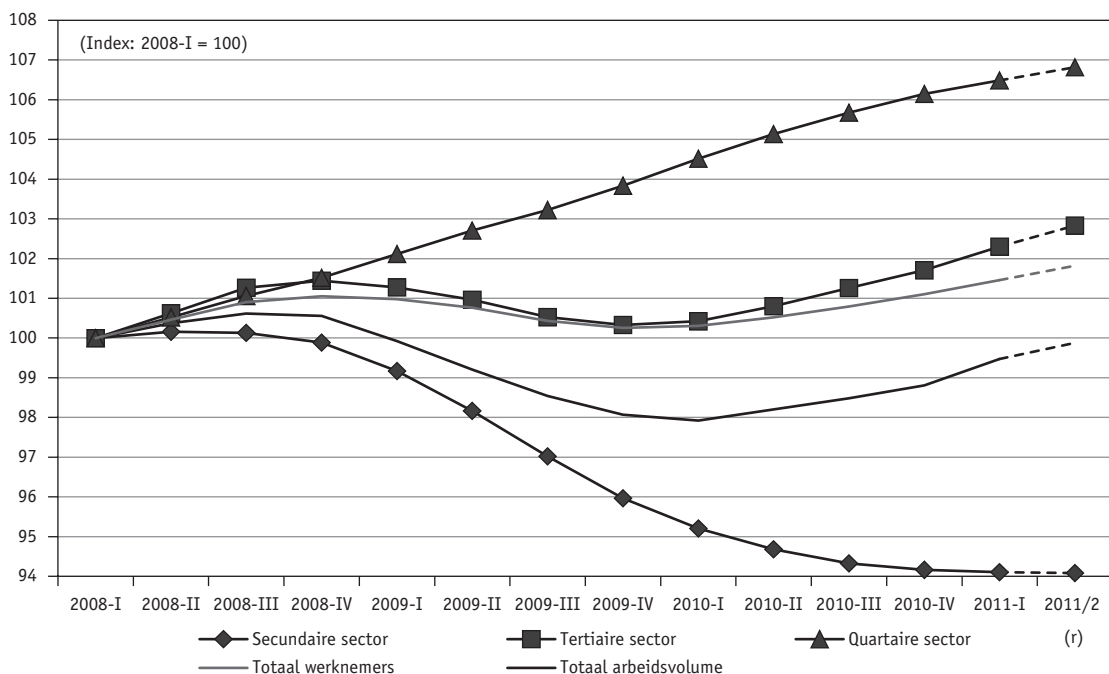
(2,10 miljoen in het derde kwartaal van 2008). Ook in het tweede kwartaal lijkt deze groei zich op basis van de RSZ-ramingen verder door te zetten waardoor de kaap van 2,11 miljoen effectief gerond werd. Uit figuur 1 blijkt echter ook dat het totale arbeidsvolume begin 2011 nog steeds lager lag dan in 2008. Er waren dus wel meer werknemers aan de slag dan voor de crisis, maar het totaal aantal gepresteerde arbeidshuren was nog steeds lager dan drie jaar geleden.

In tabel 1 bekijken we per kwartaal de procentuele jaargroei van het aantal werknemers in de hoofdsectoren. Ook hier wordt duidelijk dat we het dieptepunt van de crisis al een tijdje achter de rug hebben. Vanaf begin 2010 verdwijnen we uit de rode cijfers wat betreft de tewerkstelling in haar geheel.

De *secundaire sector* zit echter nog steeds met een negatieve jaargroei, al is deze sterk getemperd sinds begin 2011. De raming voor het tweede kwartaal van 2011 gaf slechts een verlies van -0,1% aan ten opzichte van het jaar ervoor. Dit gaat evenwel nog

Figuur 1.

Trendindex van het aantal RSZ-werknemers in de hoofdsectoren, van het totaal aantal RSZ-werknemers en van het totale arbeidsvolume (VTE) (Vlaams gewest, 2008-I tot 2011-II)

- Trendindex: index van het trendniveau (= voortschrijdend gemiddelde van de voorbije vier kwartalen)
- Tweede kwartaal 2011: raming voor het Vlaams Gewest o.b.v. de Snelle Ramingen van RSZ voor België (RSZ, 2011)

Bron: RSZ (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

steeds over een lichte achteruitgang ten opzichte van een vorig dieptepunt (het tweede kwartaal 2010), waardoor nu al drie jaar na elkaar verliezen worden gecumuleerd. Ondertussen daalde het aantal werknemers in de secundaire sector tot onder de 500 000, een absoluut minimum sinds vele jaren. Dit maakt dat de tewerkstelling in deze sector op drie jaar tijd met meer dan 30 000 werknemers kromp.

De *tertiaire sector*, deze van de private diensten, reageerde gemiddeld iets later en minder hevig op de recessie. Met een dieptepunt van -1,7% jaargroei in het derde kwartaal van 2009 bleef de tewerkstellingskrimp heel wat beperkter dan in de secundaire sector (-4,6%). Vanaf het eerste kwartaal van 2010 pikte ze alweer aan met een positieve jaargroei. Met een groei ritme van 2,1% in het tweede kwartaal van 2011 komt de geraamde totale tewerkstelling in de tertiaire sector op 939 000 werknemers, wat een eind hoger is dan voor de crisis (917 450 werknemers in tweede kwartaal 2008).

De tewerkstelling in de *quartaire sector*, de publieke diensten, leed dusver duidelijk niet onder de crisis. Sinds het aanvangen van de crisis nam de tewerkstelling er gestaag toe. Begin 2011 telden we meer dan 660 000 loontrekkenden in de quartaire sector. Dit zijn er zo'n 40 000 meer dan drie jaar eerder. Bovendien wordt het belang van de quartaire sector in de tewerkstellingsgroei hier nog onderschat omdat we de werknemers van de lokale en provinciale overheden niet in rekening brengen.⁴ Deze tewerkstelling concentreert zich voornamelijk in de quartaire sector, en kende de voorbije jaren een gestage groei van 174 300 werknemers in 2008 tot 178 000 in 2010 (+3 700 werknemers).

De evolutie van de werkgelegenheid is de facto gelijk aan het verschil tussen de jobcreatie en de jobdestructie. De cijfers uit tabel 1 zijn met andere woorden netto-statistieken. Het gevolg is dat de bewegingen van de twee deelcomponenten onzichtbaar blijven. Het wetenschappelijk project onder

de noemer DynaM-Belgium legde dit jaar voor het eerst deze achterliggende dynamiek bloot.⁵

In tabel 2 bekijken we dit voor de periodes 2008-2009 en 2009-2010. In de periode 2008-2009 was de jobdestructie (6,3% van de tewerkstelling) in België groter dan de jobcreatie (5,5%), wat resulteerde in een netto-tewerkstellingsverlies. Het herstel in de periode 2009-2010 was vervolgens zichtbaar in beide componenten. Enerzijds daalde de jobdestructie (tot 5%), anderzijds steeg de jobcreatie (tot 6%). De jobcreatie nam in 2010 opnieuw de bovenhand zodat er weer banen bijkwamen. We zien ook dat er

tijdens de crisis weliswaar een netto-jobverlies was in de secundaire sector, maar dat er wel degelijk ook jobs werden bij gecreëerd. De jobcreatie was ongeveer even groot in de twee crisisjaren (4,6% in het eerste en 4,8% in het tweede jaar); de jobdestructie was daarentegen duidelijk het hoogst in het eerste (en hevigste) crisisjaar. In de tertiaire sector merken we veel beweging op de jobmarkt; zowel de jobcreatie- als de jobdestructiegraad liggen er hoog. Dit heeft veel te maken met de uitzendsector die zeer volatiel en conjunctuurgevoelig is. Als we kijken naar de quartaire sector zien we dat de sterke toename van de tewerkstelling niet enkel in

Tabel 1.

Evolutie van het aantal RSZ-werknemers in de hoofdsectoren (Vlaams gewest, 2008-I tot 2011-II)

	Aantal werknemers (n)				Jaargroei van het aantal werknemers (%)			
	Secundaire sector	Tertiaire sector	Quartaire sector	Totaal	Secundaire sector	Tertiaire sector	Quartaire sector	Totaal
2008-I	532 300	911 950	625 550	2 079 200	+0,2	+2,8	+2,2	+1,9
2008-II	531 450	917 450	624 050	2 083 500	+0,6	+2,5	+2,1	+1,9
2008-III	531 250	925 950	632 250	2 101 950	-0,1	+2,6	+2,2	+1,7
2008-IV	525 250	905 950	635 900	2 075 750	-1,0	+0,7	+1,8	+0,6
2009-I	517 050	905 900	640 400	2 073 000	-2,9	-0,7	+2,4	-0,3
2009-II	510 150	906 200	638 700	2 065 900	-4,0	-1,2	+2,3	-0,8
2009-III	506 950	910 100	645 050	2 074 600	-4,6	-1,7	+2,0	-1,3
2009-IV	502 850	898 900	651 050	2 061 300	-4,3	-0,8	+2,4	-0,7
2010-I	500 950	909 250	657 350	2 076 900	-3,1	+0,4	+2,6	+0,2
2010-II	499 000	919 900	654 100	2 083 500	-2,2	+1,5	+2,4	+0,9
2010-III	499 500	926 650	658 400	2 097 600	-1,5	+1,8	+2,1	+1,1
2010-IV	499 250	914 950	662 700	2 086 300	-0,7	+1,8	+1,8	+1,2
2011-I	499 750	930 800	665 850	2 106 750	-0,2	+2,4	+1,3	+1,4
2011-II (r)	498 600	939 000	662 300	2 113 400	-0,1	+2,1	+1,2	+1,4

- Tweede kwartaal 2011: raming voor het Vlaams Gewest o.b.v. de Snelle Ramingen van RSZ voor België (RSZ, 2011)
- De cijfers voor 2008 en 2009 werden gecorrigeerd n.a.v. de herclassificatie (vanaf 2010) van de Nace-sector van de dienstencheque-ondernemingen.³

Bron: RSZ (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

Tabel 2.

Jobcreatie en -destructie in de hoofdsectoren (België)

(%)	2008-2009		2009-2010	
	jobcreatie	jobdestructie	jobcreatie	jobdestructie
Secundaire sector	4,6	8,2	4,8	6,9
Tertiaire sector	6,3	8,5	8,1	6,2
Quartaire sector	4,7	2,0	3,8	2,0
Totaal	5,5	6,3	6,0	5,0

Bron: RSZ – Dynam-belgium (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

een hoge jobcreatiegraad moet gezocht worden, maar evenzeer ondersteund wordt door een zeer lage jobdestructiegraad (2% in beide periodes).

De sectorale tewerkstellingsevolutie nader bekeken

Elk van de hoofdsectoren is een clustering van verschillende deelsectoren die vaak een heel eigen tewerkstellingsdynamiek vertonen. Om hier een beter zicht op te krijgen, bekijken we de evolutie van de loontrekkende tewerkstelling in de verschillende WSE-sectoren (samengesteld op basis van de Nace-Bel sectornomenclatuur rev.2).⁶ In tabel 3 beschouwen we de tewerkstelling in de verschillende WSE-sectoren over een periode van drie jaar: van net vóór de crisis (eerste kwartaal 2008) tot en met het eerste kwartaal van 2011 (het meest recente kwartaal waarvoor gedetailleerde sectorgegevens beschikbaar zijn).⁷ In tabel 4 doen we hetzelfde voor het totale arbeidsvolume (uitgedrukt in voltijds equivalenten (VTE)).

Voor de totale Vlaamse arbeidsmarkt bekomen we over de periode van drie jaar (2008-I tot 2011-I) een stijging van het aantal werknemers met 1,3%. Het tewerkstellingsverlies dat opgelopen werd tijdens de economische crisis is dus volledig weggewerkt. Toch is het totale arbeidsvolume in het eerste kwartaal van 2011 nog steeds 0,5% lager dan in 2008. Hiervoor kunnen een aantal verklaringen aangebracht worden. Ten eerste werden tijdens de crisis massaal veel werknemers in het stelsel van tijdelijke werkloosheid ondergebracht wat een aanzienlijke neerwaartse impact had op het gepresteerde arbeidsvolume. Dit effect is nog niet volledig uitgewerkt aangezien het aantal werknemers in tijdelijke werkloosheid ook in 2011 nog niet teruggezaakt is tot het niveau van voor de crisis (Herremans, 2011). Ten tweede heeft ook de expansie van de dienstenchequetewerkstelling een drukkend effect op het arbeidsvolume. Het gaat immers om tewerkstelling met een relatief lage gemiddelde arbeidsduur (zie ook FPB, 2011). Ten derde was er een opvallende discrepantie binnen de uitzendsector tussen de evolutie van de tewerkstelling en de evolutie van het arbeidsvolume. Tijdens de crisis werden heel wat uitzendcontracten ontbonden, maar er werd nog sterker beknot op het aantal gepresteerde uitzenduren. De forse daling van het arbeidsvolume

in de uitzendsector werd intussen nog niet volledig gecompenseerd (zie verder).

Het is interessant om vanaf de aanvang van de crisis ook de jaar-op-jaar evolutie te bekijken van de verschillende (hoofd)sectoren. Zo krijgen we een duidelijker beeld van het afgelegde traject en kunnen we beter inschatten welke sectoren al aan het opleven zijn. We zien dat het zwaartepunt van de crisis vooral in de periode 2008-I tot 2009-I lag. In het daaropvolgende jaar (2009-I tot 2010-I) was er in vele sectoren sprake van een licht herstel, en tussen 2010-I en 2011-I leek de tewerkstelling zich helemaal te herpakken. Bij de bespreking van de tewerkstellingsevolutie in de verschillende sectoren grijpen we vaak terug naar deze cijfers om deze achterliggende dynamiek te duiden (zie tabel 3 en 4). We gaan hierbij ook dieper in op de soms contrasterende evoluties tussen het aantal werknemers en het totale arbeidsvolume.

Secundaire sector: aanhoudende malaise in textiel- en automobielsector

De secundaire sector noteerde tussen het eerste kwartaal 2008 en het eerste kwartaal 2011 een daling van ruim 33 500 loontrekkenden (-6,1%). Deze sector had hiermee een groot aandeel in het totale tewerkstellingsverlies in de crisisperiode. Zowat heel het verlies deed zich voor tussen 2008-I en 2010-I. Toen kromp de tewerkstelling in de secundaire sector jaarlijks met -3,1%. Ook tussen 2010-I en 2011-I daalde het aantal werknemers verder, al bleef het verlies dat jaar beperkt tot -0,3%. Het totale arbeidsvolume steeg het laatste jaar dan weer met 4,3%. Dit laatste kan als een compensatie voor het eerste crisisjaar gezien worden, waar het arbeidsvolume veel sterker daalde dan het aantal werknemers (-8,6% ten opzichte van -3,1%). Het geeft aan dat het totale arbeidsvolume veel flexibeler en dus conjunctuurgevoeliger is dan het aantal werknemers. Dit is vooral te wijten aan buffers zoals tijdelijke werkloosheid, die bedrijven de mogelijkheid boden om het dalende productievolume in de eerste plaats op te vangen door te snoeien in het arbeidsvolume (minder gewerkte uren) in plaats van in het aantal werknemers (minder personeel). Dit is wat gebeurde tussen 2008 en 2009. In de loop van 2010 leek de economie evenwel weer aan te trekken waardoor het arbeidsvolume weer omhoog kon.

Tabel 3.

Evolutie van het aantal RSZ-werknemers naar WSE-sector (Vlaams gewest, 2011-I en evolutie 2008-I tot 2011-I)

		WERKNEMERS						
		2008-I – 2009-I	2009-I – 2010-I	2010-I – 2011-I	2010-I – 2011-I	2008-I – 2011-I	2008-I – 2011-I	2011-I
wse-sector		(%)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)
p1	Primaire sector	+1,5	-2,3	+1 007	+10,2	+923	+9,3	10 847
	Totaal primaire sector	+1,5	-2,3	+1 007	+10,2	+923	+9,3	10 847
s1	Verv. dranken, voeding en tabak	-0,3	-0,5	-342	-0,6	-802	-1,3	60 676
s2	Textiel en kleding	-13,4	-8,9	-1 005	-4,6	-6 896	-24,7	21 007
s3	Grafische nijverheid	-6,6	-6,2	-132	-0,7	-2 883	-13,0	19 209
s4+5	Chemie, rubber en kunststoffen	-2,8	-3,1	-210	-0,3	-4 156	-6,1	63 801
s6	Verv. van bouwmaterialen	-3,2	-3,5	-283	-1,7	-1 439	-8,2	16 057
s7+8	Metaal	-4,0	-6,3	+40	+0,1	-6 126	-9,9	55 666
s9+10	Verv. van machines en toestellen	-7,5	-6,9	-3	-0,0	-7 093	-13,9	43 945
s11	Verv. van transportmiddelen	-4,5	-8,8	-1 895	-5,2	-7 356	-17,4	34 844
s12	Houtindustrie en verv. van meubels	-4,0	-2,8	-275	-1,6	-1 546	-8,2	17 373
s13	Overige industrie	-4,1	-2,8	-3	-0,1	-382	-6,9	5 166
s14+15	Energie, water en afvalverwerking	+3,8	+2,1	+355	+1,7	+1 509	+7,8	20 876
s16	Bouw	+0,2	+0,8	+2 352	+1,8	+3 607	+2,8	133 111
	Totaal secundaire sector	-3,1	-3,1	-1 401	-0,3	-33 563	-6,4	491 731
t1+2+3+4	Groot- en kleinhandel	+0,1	-0,1	+3 555	+1,1	+3 413	+1,1	314 130
t5+6+7	Transport, logistiek en post	-0,8	-2,1	-1 220	-0,9	-5 378	-3,7	138 701
t8	Horeca en toerisme	-1,8	+1,8	+167	+0,3	+139	+0,2	64 863
t9+10+11	Informatica, media en telecom	+1,6	-4,9	+384	+0,7	-1 645	-2,7	58 809
t12	Financiële diensten	-0,9	-0,7	-448	-0,6	-1 802	-2,2	80 374
t13+16	Consultancy en zakelijke dienstverlening	+2,9	+0,5	+4 556	+3,8	+8 536	+7,4	124 222
t14	Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	-12,3	+7,2	+12 112	+13,3	+6 284	+6,5	102 937
t15	Onderhoud van gebouwen en tuinen	+10,8	+4,7	+2 897	+5,5	+10 232	+22,4	55 909
t17	Diensten aan personen	+1,4	+1,3	+255	+1,4	+754	+4,1	19 056
	Totaal tertiaire sector	-0,6	+0,4	+22 258	+2,4	+20 533	+2,2	959 001
q1	Recreatie, cultuur en sport	-1,4	+0,4	+286	+1,9	+138	+0,9	15 279
q2+3+4	Openbare besturen	-0,2	-0,1	-1 440	-1,2	-1 876	-1,6	116 295
q5	Onderwijs	+4,3	+1,7	+784	+0,4	+13 435	+6,4	224 714
q6	Gezondheidszorg	+2,8	+3,8	+2 746	+2,5	+9 653	+9,3	113 951
q7	Maatschappelijke dienstverlening	+2,1	+5,9	+5 681	+3,8	+16 833	+12,2	154 299
q8	Overige dienstverlening	+3,7	+4,2	-90	-0,4	+1 446	+7,5	20 621
	Totaal quarte sector	+2,5	+2,7	+7 967	+1,3	+39 629	+6,5	645 159
	Algemeen totaal	-0,3	+0,2	+29 831	+1,4	+27 522	+1,3	2 106 738

– De cijfers voor 2008 en 2009 werden gecorrigeerd n.a.v. de herclassificatie (vanaf 2010) van de Nace-sector van de dienstencategorie-ondernemingen (zie voetnoot 3).

Bron: RSZ (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

Tabel 4.

Evolutie van het arbeidsvolume (VTE) bij RSZ naar WSE-sector (Vlaams gewest, 2011-I en evolutie 2008-I tot 2011-I)

		ARBEIDSVOLUME (VTE)						
		2008-I – 2009-I	2009-I – 2010-I	2010-I – 2011-I	2010-I – 2011-I	2008-I – 2011-I	2008-I – 2011-I	2011-I
wse-sector		(%)	(%)	(n)	(%)	(n)	(%)	(n)
p1	Primaire sector	-1,8	-3,4	+1 115	+15,2	+721	+9,3	8 439
	Totaal primaire sector	-1,8	-3,4	+1 115	+15,2	+721	+9,3	8 439
s1	Verv. dranken, voeding en tabak	-0,9	-0,2	-216	-0,4	-738	-1,5	49 547
s2	Textiel en kleding	-19,9	-5,3	-579	-3,4	-5 987	-26,7	16 448
s3	Grafische nijverheid	-8,3	-5,7	-51	-0,3	-2 755	-13,8	17 226
s4+5	Chemie, rubber en kunststoffen	-5,0	-2,4	-95	-0,2	-4 624	-7,4	57 537
s6	Verv. van bouwmaterialen	-9,8	-6,6	+832	+6,4	-1 595	-10,4	13 798
s7+8	Metaal	-11,8	-2,4	+1 099	+2,3	-6 702	-12,0	49 383
s9+10	Verv. van machines en toestellen	-11,2	-7,1	+1 171	+3,1	-6 961	-15,0	39 541
s11	Verv. van transportmiddelen	-20,6	-2,8	+595	+2,0	-8 154	-21,3	30 149
s12	Houtindustrie en verv. van meubels	-7,1	-3,4	+11	+0,1	-1 685	-10,2	14 859
s13	Overige industrie	-6,5	-2,0	+51	+1,2	-336	-7,3	4 287
s14+15	Energie, water en afvalverwerking	+3,1	+2,6	+304	+1,6	+1 346	+7,5	19 237
s16	Bouw	-6,9	-3,6	+14 150	+14,5	+3 016	+2,8	111 410
	Totaal secundaire sector	-8,6	-3,1	+17 272	+4,3	-35 176	-7,7	423 421
t1+2+3+4	Groot- en kleinhandel	+0,2	-1,0	+4 464	+1,7	+2 388	+0,9	266 865
t5+6+7	Transport, logistiek en post	-2,2	-2,3	-1 020	-0,8	-6 799	-5,3	122 558
t8	Horeca en toerisme	-3,0	+0,2	+1 293	+3,3	+153	+0,4	40 524
t9+10+11	Informatica, media en telecom	+2,2	-5,6	+341	+0,6	-1 628	-2,9	54 957
t12	Financiële diensten	-0,5	-1,5	-351	-0,5	-1 810	-2,5	70 447
t13+16	Consultancy en zakelijke dienstverlening	+3,1	-0,5	+4 053	+3,8	6 668	+6,4	110 105
t14	Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	-18,2	+2,2	+12 144	+17,4	-1 562	-1,9	81 968
t15	Onderhoud van gebouwen en tuinen	+2,8	+5,9	+2 093	+6,2	+4 816	+15,7	35 585
t17	Diensten aan personen	+0,2	+0,4	+238	+1,8	+308	+2,4	13 266
	Totaal tertiaire sector	-1,7	-0,9	+23 253	+3,0	+2 531	+0,3	796 275
q1	Recreatie, cultuur en sport	+0,1	-0,6	+271	+2,3	+206	+1,7	12 235
q2+3+4	Openbare besturen	-0,4	-0,2	-1 338	-1,2	-2 055	-1,9	107 113
q5	Onderwijs	+2,9	+1,4	-477	-0,2	+7 748	+4,1	195 888
q6	Gezondheidszorg	+3,0	+3,5	+2 072	+2,5	+7 245	+9,2	85 855
q7	Maatschappelijke dienstverlening	+0,5	+4,8	+4 388	+4,3	+9 596	+9,8	107 607
q8	Overige dienstverlening	+3,9	+4,4	-62	-0,4	+1 256	+8,1	16 843
	Totaal quartaire sector	+1,7	+2,1	+4 854	+0,9	+23 995	+4,8	525 541
	Algemeen totaal	-2,5	-0,6	+46 495	+2,7	-7 928	-0,5	1 753 677

– De cijfers voor 2008 en 2009 werden gecorrigeerd n.a.v. de herclassificatie (vanaf 2010) van de Nace-sector van de dienstencategorie-ondernemingen (zie voetnoot 3).

Bron: RSZ (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE)

Daar waar binnen de meeste secundaire sectoren de schade beperkt bleef in de periode 2010-I tot 2011-I, bleven de textielsector (s2) en de vervaardiging van transportmiddelen (s11) in de hoek zitten waar de klappen vielen. In de *textielsector* (s2) daalde het aantal werknemers met 1 000 (4,6%) in het laatste jaar. Sinds 2008 werd reeds een gecumuleerd verlies van bijna 6 900 werknemers opgetekend (-24,7%). Ook het arbeidsvolume bleef dalen (-3,4%) waardoor deze in het eerste kwartaal van 2011 al 26,7% lager lag dan drie jaar ervoor. In de *vervaardiging van transportmiddelen* (s11), met als belangrijkste sector de automobiellindustrie, verminderde het aantal werknemers tussen 2010-I en 2011-I nog eens met 1 900 (5,2%), waardoor het totale tewerkstellingsverlies sinds de crisis al meer dan 7 300 werknemers bedroeg (-17,4%). In het arbeidsvolume bespeurden we het laatste jaar wel opnieuw een groei (+2,0%).

Een andere sector die tijdens de eerste crisisjaren rake klappen kreeg is de *vervaardiging van machines en toestellen* (s9+10). Tussen 2010-I en 2011-I bleef het aantal werknemers echter status quo en ging het arbeidsvolume zelfs omhoog met 3,1%. Een soortgelijke evolutie vinden we terug in de *metaalsector* (s7+8), waar het aantal werknemers met 0,1% en het arbeidsvolume met 2,3% omhoog ging in het laatste jaar, na twee jaren van malaise. In de *voedingssector* (s1) bleef de schade over heel de crisisperiode beperkt, maar de beperkte verliezen zetten zich wel voort in het 'relance-jaar' 2010.

Slechts twee sectoren uit de secundaire hoofdsector boekten tussen 2008-I en 2011-I vooruitgang. De in omvang eerder beperkte nutssectoren *energie, water en afvalverwerking* (s14+15) groeiden tussen 2008-I en 2011-I ongeveer 7,5% aan, zowel in aantal werknemers als in arbeidsvolume. Bij de meer omvangrijke *bouwsector* (s16) stegen zowel het aantal tewerkgestelde werknemers als het arbeidsvolume met 2,8%. Voor de bouw zien we tussen 2010-I en 2011-I wel een opmerkelijke groei van het arbeidsvolume (+14,5%). Dit cijfer moet echter sterk genuanceerd worden aangezien dit grotendeels te maken heeft met het meetmoment, het eerste kwartaal van het jaar, wanneer in de bouwsector het effect meespeelt van de economische werkloosheid omwille van weerverlet in de winterperiode. Zo is het mede door de strengere winters van 2009 en 2010 dat het arbeidsvolume in die jaren heel wat lager

lag dan in 2008. Vervolgens werd door het zachtere winterweer in het eerste kwartaal van 2011 de (artificiële) daling van de jaren ervoor opnieuw gecompenseerd met een hoge groei.

Tertiaire sector: jobcreatie bij de poetsdiensten, uitzendsector en consultancy

In de tertiaire sector – de private dienstensectoren – noteren we voor de periode 2008-I tot 2011-I een totale groei van 2,2%. Deze groei is bijna volledig toe te schrijven aan het laatste jaar. Tussen 2008-I en 2009-I was er immers een daling in de tewerkstelling (-0,6 %) en deze werd slechts gedeeltelijk goedge maakt in het tweede jaar (+0,4%). De stijging met 22 250 werknemers (+2,4%) tussen 2010-I en 2011-I maakte dat we uiteindelijk op 20 500 werknemers meer uitkwamen dan in 2008. Bij de analyse van het arbeidsvolume zien we eveneens dat de stijging van het laatste jaar de daling van de twee jaren ervoor teniet deed, al bleef de toename over de volledige periode relatief beperkt (+0,3%).

Het zijn vooral *consultancy en zakelijke dienstverlening* (t13+16), de *uitzendsector* (t14) en *onderhoud van gebouwen en tuinen* (t15) die de tewerkstellingsgroei van de tertiaire sector mogelijk hebben gemaakt. Binnen deze laatste sector steeg het aantal werknemers met 10 200 tussen 2008-I en 2011-I, wat neerkomt op een procentuele groei van maar liefst 22,4%. Deze spectaculaire toename kan bijna volledig toegewezen worden aan de opmars van de poetshulp met dienstencheques, daar deze activiteit in grote mate aan de sector 'onderhoud van gebouwen en tuinen' toegekend wordt. Door de relatief lage gemiddelde arbeidsduur van de dienstenchequetewerkstelling ligt de stijging van het arbeidsvolume wel lager, al gaat het nog steeds om een expansie van 15,7% in de periode 2008-I tot 2011-I. De consultancy-activiteiten kenden een stijging van 8 500 werknemers (+7,4%) in dezelfde periode. De derde grote motor achter de tewerkstellingsgroei in de tertiaire sector was de *uitzendsector* (t14), al bleek deze zeer conjunctuurgevoelig te zijn. Van de private dienstensectoren was de uitzendsector aanvankelijk nog het grootste slachtoffer van de crisis. Het terugdringen van de uitzendactiviteit was voor heel wat bedrijven immers een belangrijke ingreep om de dalende productievolumes als gevolg van de recessie op te vangen. Dit uitte zich vooral in

een dalend arbeidsvolume. Tussen 2008-I en 2009-I slonk het aantal voltijdsequivalente jobs in de uitzendsector met maar liefst 18,2%. Ook in aantal personen sloeg de crisis in de uitzendsector toe. In dezelfde periode daalde het aantal werknemers in de uitzendsector met 12,3% (ruim 11 900 werknemers). Tussen 2009-I en 2010-I werd er al een duidelijke aanzet tot herstel gegeven. Toch was het pas vanaf 2010 dat de echte relance werd ingezet met tussen 2010-I en 2011-I een stijging van het aantal werknemers met 13,3% en het aantal voltijdsequivalente jobs met 17,4%. Het aantal werknemers kwam zo in het eerste kwartaal van 2011 6,5% hoger te liggen dan drie jaar eerder. Het arbeidsvolume lag echter nog steeds 1,9% lager. In het huidige klimaat van economische onzekerheid is het nog maar de vraag of de resterende kloof snel gedicht zal worden. Gezien de gevoeligheid van de sector voor conjuncturele schommelingen zou de economische stilstand in het derde kwartaal 2011 (Herremans, 2011) zich al snel kunnen vertalen in een daling van de uitzendactiviteit en een nieuwe krimp in de tewerkstelling.

In de grootste sector, de *groot- en kleinbandel* (t1+2+3+4), hadden we na twee jaar van status quo terug een licht positieve groei. Het aantal werknemers lag in het eerste kwartaal 2011 1,1% hoger dan in het eerste kwartaal 2008 (+3 400 werknemers).

Als geheel lijkt de tertiaire sector hersteld te zijn van de crisis. In een aantal sectoren is er echter amper iets te merken van zo'n herstel. Er zijn drie sectoren die in het eerste kwartaal van 2011 nog op een lager niveau liggen dan bij aanvang van de crisis (zowel qua aantal werknemers als qua voltijdsequivalenten). Het gaat om *transport en logistiek* (t5+6+7), de *financiële diensten* (t12) en *informatica, media en telecommunicatie* (t9+10+11). Van deze sectoren heeft enkel de laatste al terug een groei ingezet in de periode 2010-2011.

De transportsector kende sinds het begin van de crisis een daling in de tewerkstelling, na een jarenlange stijgende trend (zie ook FOD Mobiliteit en Vervoer, 2008). Tussen 2008-I en 2011-I was er een totale tewerkstellingskrimp van bijna 5 400 werknemers. Het crisiseffect was vooral merkbaar in het goederenvervoer over de weg, waar er in 2011-I bijna 2 900 werknemers minder 'nodig waren' dan in 2008-I. De rest van de daling in de transportsector

was onder andere te wijten aan de besparingen bij De Post. Door opeenvolgende herstructureringen daalde de werkgelegenheid bij de postdiensten met meer dan 2 300 werknemers tussen 2008-I en 2011-I. In het laatst beschouwde jaar (2010-2011) was er bovendien een daling (-319 werknemers) van de tewerkstelling in het personenvervoer per spoor. Met de aangekondigde herstructurering bij de NMBS is er voor deze sector ook niet meteen beterschap te verwachten.

De terugval van de werkgelegenheid in de financiële diensten kan gelinkt worden aan de bankencrisis. Door de blijvende onrust in de financiële wereld en de nog steeds precare situatie in deze sector moeten we ook hier op korte termijn wellicht geen kentering verwachten.

Quartaire sector: algemene groei gehandhaafd, daling bij de openbare besturen

In de quartaire hoofdsector werd de groei duidelijk voortgezet, ook in tijden van crisis. Tussen 2008-I en 2011-I groeide de werknemerspopulatie in de publieke dienstensectoren aan met 39 600 (+6,5%). Opvallend daarbij is dat de sterkste stijging zich voordeed tijdens de crisis (2008-2010). Zo steeg het aantal werknemers in het eerste crisisjaar met 2,5% en in het tweede jaar met 2,7%. Dit terwijl de toename tussen 2010-I en 2011-I – toen de crisis stilaan wegebde – slechts 1,3% bedroeg. Bovendien zou de tewerkstellingsgroei in de quartaire sector, die grotendeels steunt op publieke en gesubsidieerde tewerkstelling, tijdens de volgende jaren verder getemperd kunnen worden als gevolg van de vooropgestelde budgettaire sanering en onvermijdelijke besparingsrondes die er zitten aan te komen.

De groei van de publieke dienstensectoren kunnen we vooral toekennen aan de activiteiten die een antwoord bieden aan de noden van de vergrijzing in de sectoren van de maatschappelijke dienstverlening (cf. rusthuizen) of de gezondheidszorg. Dit zijn dan ook de sectoren die er procentueel gezien het sterkst op vooruitgegaan zijn. Binnen de *maatschappelijke dienstverlening* (q7) werden 16 800 extra werknemers aangeworven tussen 2008-I en 2011-I, wat neerkomt op een stijging van 12,2%. Deze stijging was redelijk goed gespreid over de drie jaren. In de *gezondheidszorg* (q6) steeg de

tewerkstelling met 9,3%. Het arbeidsvolume groeide er aan een gelijkaardig ritme (+9,2%). Ook in het *onderwijs* (q5) nam de tewerkstelling aanvankelijk sterk toe (+4,3%), al zwakte die groei af in het laatste jaar (+0,4%). Tussen 2010-I en 2011-I was er zelfs een lichte daling in het arbeidsvolume (-0,2%).

Slechts één sector binnen de publieke dienstverlening ging er op achteruit in de beschouwde periode. De *openbare besturen* (q2+3+4) kende tussen 2008-I en 2011-I een verlies van 1 900 werknemers. Dit komt neer op een terugval van -1,6%, waarbij de grootste daling in het laatste jaar viel. Dit is mede een gevolg van het selectief vervangingsbeleid dat sinds 2009 in voege is bij de federale overheidsdiensten. Met dit beleid tracht ontslagnemend minister van Ambtenarenzaken Inge Vervotte om het federale ambtenarenapparaat af te slanken door ambtenaren die met pensioen gaan of overstappen naar de privésector te vervangen door minder en vaak hoger opgeleide werknemers (Belgisch Staatsblad, 2009).

Conclusie

Na de economische crisis die in de tweede helft van 2008 aanving en zich vooral in 2009 manifesteerde met dalende tewerkstellingscijfers, kropen we in 2010 geleidelijk aan uit het dal. Begin 2011 herstelde de tewerkstelling zich in Vlaanderen en werd weer aangesloten op een normaal groeipad. Tussen en binnen de sectoren zien we echter nog grote contrasten. Zo bleef de secundaire sector het moeilijk hebben, al kan dit gezien de desindustrialisering in Vlaanderen ook los van de crisis gezien worden. Vooral de textiel- en automobielsector bleven de tewerkstellingsverliezen opstapelen. In de tertiaire sector zorgde vooral de uitzendsector in 2010 voor de kentering. De dienstenchequetewerkstelling en de consultancy-activiteiten bleven de sterke groei van de jaren ervoor aanhouden en waren zo eveneens een belangrijke factor bij de relance van de diensteneconomie. De financiële sector en de transport en logistiek kenden daarentegen nog geen beterschap. In de publieke dienstverlening zagen we het laatste jaar opnieuw een stijging in de werkgelegenheid, met op kop de social-profitsectoren. De enige uitzondering waren de openbare besturen waar voor het derde jaar op rij een tewerkstellingsverlies werd opgetekend.

Over het algemeen lijken bovenstaande analyses aan te geven dat Vlaanderen zich begin 2011 naar een post-crisissituatie heeft begeven. We hebben echter slechts tewerkstellingsgegevens voor de eerste jaarhelft van 2011. De recente ontwikkelingen – met name de eurocrisis en de groeivertraging van de wereldhandel en de Belgische economie – tonen aan dat het economisch herstel broos blijft. De vastgestelde tewerkstellingsgroei zonder meer extrapoleren naar de tweede helft van 2011 lijkt dan ook geen goed idee. De tewerkstelling reageert doorgaans met enkele maanden vertraging op de conjunctuurontwikkelingen, zodat de economische *standstill* (in het derde kwartaal 2011) in de volgende maanden mogelijk tot nieuwe tewerkstellingsverliezen leidt. Uit de maandelijkse peilingen⁸ van de Nationale Bank blijkt alvast dat de Vlaamse bedrijfsleiders uit de industrie en ruwbouw (secundaire sector) opnieuw van een grotere tewerkstellingskrimp uitgaan in de tweede helft van 2011. Ook in de tertiaire sector worden de groei-ervachtingen getemperd. Vooral de meest recente peilingen (september en oktober 2011) geven een toenemend pessimisme aan (NBB, 2011).

Boie Neefs

Wim Herremans

Steunpunt Werk en Sociale Economie

Noten

1. We beperken ons in deze analyse tot de loontrekkende tewerkstelling op basis van RSZ-gegevens en laten de zelfstandigen en de werknemers bij de lokale en provinciale overheidsdiensten (RSZPP0) buiten beschouwing.
2. We laten de primaire sector (land- & tuinbouw en visserij) hier buiten beschouwing omwille van het specifieke seizoensgebonden werkgelegenheidskarakter in deze sector.
3. Vanaf 2010 worden de dienstencheque-ondernemingen prioritair ingedeeld volgens de aard van de geleverde diensten. Hierdoor worden heel wat van deze ondernemingen niet meer onder de sector 'Ter beschikkingstelling van personeel' of onder 'Maatschappelijke dienstverlening' opgenomen, maar hoofdzakelijk onder 'Diensten in verband met gebouwen' (poetsbureaus) en onder 'Overige persoonlijke diensten' (strijkateliers). Om een consistente tijdsreeks te bekomen, kregen de dienstencheque-ondernemingen eenzelfde Nace-sector toegewezen over de periode 2008-2010, namelijk die van het eerste kwartaal van 2010. Dit

leidt uiteindelijk tot een aantal verschuivingen tussen de tertiaire en quartaire sector. Deze methode is accurater dan dewelke we in voorgaande publicaties hanteerden om te corrigeren voor de herclassificatie van de dienstencheque-ondernemingen. Dit maakt dat de hier weergegeven aantallen kunnen verschillen van deze in eerdere publicaties.

4. Het gaat om werknemers bij de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid voor Plaatselijke en Provinciale Overheden (RSZ-PPO).
5. DynaM is een samenwerking tussen RSZ, HIVA-K.U.Leuven en Federgon. De DynaM-cijfers traceren veranderingen in de werkgelegenheid op het niveau van de werkgever en zijn gebaseerd op de gegevens die de RSZ verzamelt via de DmfA (Multifunctionele Aangifte).
6. Voor méér info over de WSE-sectorindeling, zie www.steunpuntwse.be/view/nl/6688751?section=samenvatting
7. De samenstelling van de hoofdsectoren is hier gebaseerd op de WSE-sectorindeling. Dit heeft als gevolg dat de omvang van deze hoofdsectoren licht verschilt van de cijfers in tabel 1 die gebaseerd zijn op de indeling van de hoofdsectoren volgens RSZ. Het gaat hierbij in hoofdzaak over de sector 'overige persoonlijke diensten' (Nace 96) die bij RSZ

tot de quartaire sector behoort en in de WSE-indeling tot de tertiaire sector, en de 'reparatie en installatie van machines en apparaten' (Nace 33) die bij RSZ tot de secundaire sector behoort en in de WSE-indeling tot de tertiaire sector.

8. Peiling naar de vooruitzichten van de werkgelegenheid in de drie volgende maanden.

Bibliografie

- Belgisch Staatsblad. 2009. *Omzendbrief nr 593 betreffende Informatie inzake de personeelsenveloppe 2009, het strategisch personeelsplan 2009-2011 en de eraan verbonden operationele personeelsplannen*. 28 januari 2009.
- Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer. 2008. *Tewerkstelling in het transport: evolutie en gecontrasteerde tendensen*. Persbericht van 15 januari 2008.
- FPB. 2011. *Economische vooruitzichten 2011-2012. September 2011*. Brussel: Federaal Planbureau, Instituut voor de Nationale Rekeningen.
- Herremans, W. 2011. Economie hapert, arbeidsmarktherstel onzeker. *Over.Werk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*. 21(4). Leuven: Steunpunt Werk en Sociale Economie.
- NBB. 2011. *Conjunctuurenquêtes – maandelijks enquête*. Brussel: Nationale Bank van België.